
MEMO

Aan : Ried fan de Fryske Beweging
Van : mr. H.J. Tulp en mr. F. Douma-Jongsma
Betreft : Ried fan de Fryske Beweging / Advies Handvest Minderheidstalen
Datum : 11 juli 2021
Referentie : 20211165/FD/2021

Geachte heren Bergsma, Dijkstra en De Boer,

1 Inleiding

1.1 In het Rapport Taalplan Frysk uit 2018 hebben onderzoekers geconstateerd dat (Friese) scholen zelf beslissen of zij al dan niet Fries onderwijs aanbieden aan hun leerlingen. Onderzoekers van de Fryske Akademy uit 2017 hebben geconstateerd dat sprake is van een ûntfryskjende trend.

2 Vraag

2.1 U heeft ons de vraag gesteld of, en zo ja: in hoeverre, de overheid door (rechts)personen kan worden gedwongen om haar verantwoordelijkheid voor het behoud van de Friese taal en cultuur na te komen zoals opgenomen in het (hierna te definiëren) Handvest en (hierna te definiëren) Kaderverdrag.

2.2 Hierna zullen wij uw vraag beantwoorden, waarbij wij allereerst ingaan op de bepalingen van het Handvest en het Kaderverdrag. Wij zullen zoals besproken in dit memo niet ingaan op de vraag of de Nederlandse overheid al dan niet (in onze optiek) voldoende voldoet aan het Handvest en Kaderverdrag.

3 Bevindingen: Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden

3.1 Inleiding

3.1.1 Het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden is in Straatsburg vastgesteld op 5 november 1992 (hierna: "**Handvest**") en is op 1 maart 1998 in werking getreden.¹ In 1996 is het Handvest door de Tweede en Eerste Kamer aangenomen en vervolgens geratificeerd.

3.1.2 Het doel van het Handvest is enerzijds de bescherming en bevordering van regionale talen en talen van minderheden als bedreigd onderdeel van het Europees cultureel erfgoed en anderzijds sprekers van regionale talen of talen van minderheden de mogelijkheid te bieden deze talen zowel in het openbare als persoonlijke leven te gebruiken.

---

¹ In overeenstemming met het bepaalde in artikel 19 Handvest diende het Handvest door ten minste vijf lidstaten van de Raad van Europa te worden aanvaard, bekrachtigd of goedgekeurd voordat het in werking zou treden.

- 3.1.3 Elke lidstaat van de Raad van Europa die zich aan het Handvest verbindt, is ten minste gebonden aan toepassing van de bepalingen van Deel II daarvan, tenzij een voorbehoud is gemaakt zoals bedoeld in artikel 21 lid 1 Handvest. Daarnaast kan een lidstaat tevens besluiten zich te binden aan bepalingen van Deel III van het Handvest.²
- 3.1.4 Nederland heeft zich in 1996 bij de aanvaarding van het Handvest verplicht tot de toepassing van de bepalingen van Deel II van het Handvest op onder andere de Friese taal.
- 3.1.5 Ten aanzien van de Friese taal in de provincie Fryslân heeft Nederland zich - in overeenstemming met artikel 2 lid 2 van het Handvest - tevens gebonden tot toepassing van minimaal vijfendertig leden of letters daarvan, gekozen uit de bepalingen van Deel III van het Handvest, waaronder ten minste drie gekozen uit zowel artikel 8 (onderwijs) als artikel 12 (culturele activiteiten en voorzieningen) en telkens ten minste één bepaling uit artikel 9 (rechterlijke autoriteiten), artikel 10 (bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten), artikel 11 (media) en artikel 13 (economisch en sociaal leven).
- 3.1.6 Bij de aanvaarding van het Handvest heeft Nederland zich verplicht 48 bepalingen toe te passen, waaronder artikel 8 lid 1 en 2 betreffende de bepalingen omtrent het onderwijs. Ten aanzien van Nederland zijn de volgende bepalingen van toepassing:

Artikel	Onderwerp
art. 8, eerste lid, onderdeel a (ii)	voorschools onderwijs
art. 8, eerste lid, onderdeel b (ii)	basisonderwijs
art. 8, eerste lid, onderdeel c (iii)	voortgezet onderwijs
art. 8, eerste lid, onderdeel e (ii)	universitair of hoger onderwijs
art. 8, eerste lid, onderdeel f (i)	volwassen en onderwijs en permanente educatie
art. 8, eerste lid, onderdeel g	onderwijs in eigen geschiedenis en cultuur
art. 8, eerste lid, onderdeel h	opleiding en bijscholing van docenten
art. 8, eerste lid, onderdeel i	toezichhoudend orgaan inzake artikel 8
art. 8, tweede lid	onderwijsvoorzieningen buiten de provincie Fryslân

- 3.1.7 Met bijvoorbeeld artikel 8 lid 1 onderdeel b (ii) Handvest heeft Nederland zich verplicht om een aanmerkelijk deel van het primair onderwijs aan leerlingen aan te bieden in het Fries. Met artikel 8 lid 1 onderdeel c (iii) heeft Nederland zich verplicht om binnen het voortgezet onderwijs te voorzien in het onderwijzen van Fries als integrerend deel van het leerplan.
- 3.1.8 De Nederlandse regering dient op grond van artikel 15 Handvest eens per drie jaar te rapporteren over het beleid dat wordt gevoerd overeenkomstig Deel II van het Handvest en de maatregelen genomen ter toepassing van de bepaling van Deel III die Nederland heeft aanvaard.

---

² Artikel 2 lid 2 Handvest.

3.1.9 Het zevende en meest recente rapport is op 3 mei 2021 gepubliceerd en ziet op de periode 2019-2021.³

3.1.10 In het rapport is onder meer het navolgende opgenomen:

"In 2019 concludeerde de Inspectie van Onderwijs nog dat scholen de afgelopen jaren beter lesmateriaal gekregen hebben. Naar aanleiding van de evaluatie van de Onderwijsinspectie uit 2010 'Tussen wens en werkelijkheid' is er zo ook lesmateriaal gekomen dat afstemming mogelijk maakt op het verschil in vaardigheden van leerlingen. Ook zijn er toetsen om de taalontwikkeling van leerlingen te kunnen meten. En er is een groot aanbod aan nascholing en begeleiding in het vak Fries, dat vaak gratis beschikbaar is. Toch was de conclusie van ditzelfde rapport dat in de klas nog te weinig goed onderwijs Fries terug te zien is. Leraren in met name het primair onderwijs zouden het materiaal beter en vaker kunnen benutten, stelt de inspectie.

(...)

Implementatie van deel III van het Handvest

Artikel 8 Onderwijs

Onder artikel 7.1 f is ook ingegaan op de Friese taal in het onderwijs. Onder dit artikel wordt verder ingegaan op de aanbevelingen van het Comité van Ministers en het Comité van Experts uit de 6e evaluatie.

De plek van het Fries in het onderwijs heeft de aandacht van alle organisaties die gereageerd hebben op het verzoek om input met betrekking tot deze rapportage. Er bestaan o.a. zorgen over: ontheffingen voor het vak Fries, het toezicht van de Onderwijsinspectie, onderwijsmateriaal, voldoende aandacht voor het Fries binnen een meertalige onderwijssetting, het aantal lessen Fries op scholen, bevoegde docenten Fries, regeneratie in het academisch segment en het taalniveau Fries van leerlingen. In onderstaande wordt ook hier verder op ingegaan.

*Aanbod Fries op scholen*⁴

De provincie Fryslân en het Rijk hebben als gezamenlijk doel gesteld dat op zijn laatst in 2030 alle scholen voor primair en voortgezet onderwijs alle kerndoelen voor het Fries op voldoende niveau aan moeten bieden. Het te bereiken niveau wordt met behulp van het Taalplan Frysk op basis van profielen vastgesteld. De inzet is hierbij dat alle scholen elke vier jaar stappen zetten, zodat alle scholen in 2030 ook daadwerkelijk het Fries op een voldoende niveau aanbieden. Met het realiseren van dit gezamenlijke doel zal het aantal lessen van en in het Fries in het primair onderwijs alsmede het aantal scholen in het voortgezet onderwijs met Fries in het lessenpakket uiteindelijk gaan stijgen. Ook voor de andere onderwijsniveaus (voorschools, middelbaar en hoger beroeps-onderwijs en speciaal onderwijs) heeft de provincie Fryslân beleidsdoelen opgesteld.

---

³ Te raadplegen via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/05/03/zevende-rapportage-nederland-europees-handvest-voor-regionale-talen-of-talen-van-minderheden>.

⁴ Om een beeld te schetsen: het aantal lessen Friese taal en cultuur dat wordt gegeven op het Drachtser Lyceum (school met A-profiel). Brugklassen (9 klassen, 230 leerlingen): 1 lesuur p/w; voorexamenklassen (23 leerlingen): 3 lessen per week; examenklassen (14 leerlingen): 3 lessen per week. Een lesuur is 50 minuten.

(...)

In oktober 2020 stelde de provincie Fryslân dat ten minste zeventien scholen in de provincie in het schooljaar 2019/2020 meer uren Friese les hebben gegeven dan in het jaar daarvoor. Het gaat in dit geval om scholen in het voortgezet onderwijs en mbo-scholen. Zij hebben gebruik gemaakt van een subsidiepakket dat de provincie beschikbaar stelde. Scholen in het voortgezet onderwijs konden met deze subsidie bijvoorbeeld leraren Fries inzetten.

Om de doelstelling voor 2030 verder te kunnen realiseren heeft de provincie Fryslân eind 2020 haar onderwijs gerelateerde boekjaarsubsidie-instellingen voor de aanstaande beleidsperiode 2021-2024 gevraagd om gezamenlijk een realisatieplan te schrijven en uit te voeren. De instellingen Cedin, Afûk, NHL Stenden Hogeschool, Stifting Frysktalige Berne Opfang, Omrop Fryslân, Keunstwurk en SEMKO werken hierdoor nog meer dan eerder doelgericht samen om scholen te ondersteunen bij het aanbieden van Fries op de school. Dit doen zij op een te realiseren wijze die samenhangt met de context waar elke specifieke school mee te maken krijgt. Het realisatieplan is gericht op de beleidsdoelstellingen van het Rijk en de provincie. Over vier jaar moet elke school op zijn minst een Taalplan Frysk profiel hoger uitkomen. Realisering van het uiteindelijke doel blijft gericht op 2030, echter kan er sprake zijn van een beperkte versnelling door de werkwijze waar de provincie nu voor gekozen heeft. Realisering van deze versnelling is echter wel afhankelijk van beschikbaar gestelde extra financiële middelen die een impuls kunnen geven.”

3.1.11 Uit het rapport volgt dat er zorgen bestaan over de Friese taal in het onderwijs. Ook volgt uit het rapport dat de provincie Fryslân en het Rijk gezamenlijk het doel hebben gesteld dat uiterlijk in 2030 alle scholen voor primair en voortgezet onderwijs alle kerndoelen voor het Fries op voldoende niveau aan moeten bieden. In het rapport is echter ook opgenomen dat het te realiseren doel afhankelijk is van de beschikbare financiële middelen en mogelijk niet behaald wordt in 2030. Het is in die zin weinig concreet – en *a fortiori* niet taakstellend.

3.2 Juridische status Handvest

3.2.1 De juridische status van een handvest is anders dan die van een verordening. Een burger kan zich rechtstreeks beroepen op een verordening. Een verordening heeft anders gezegd rechtstreekse werking.

3.2.2 De rechtskracht van een handvest is meestal ook anders dan die van een verdrag. Verdragen leggen doorgaans een verplichting op aan de lidstaten en niet aan personen. Verdragen moeten dan ook wanneer het de burger wil bereiken worden ‘vertaald’ in een nationale wet. In artikel 94 Grondwet is echter bepaald dat verdragsbepalingen die zich richten op personen in plaats van op staten - de zogenaamde ‘ieder verbindende bepalingen’ – voor nationale regels gaan zonder dat de nationale staat daar nog tussen hoeft te komen. Daarvoor geldt dus dat sprake is van ‘rechtstreekse werking’.

3.2.3 Zoals gezegd is de rechtskracht van een handvest meestal anders dan een verdrag. Dat geldt niet voor elk handvest. Artikel 6 van het Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU) bepaalt dat het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie dezelfde juridische waarde als verdragen van de Europese Unie heeft. Ten aanzien van het Handvest bestaat een dergelijke

gelijkschakelingsbepaling echter niet. Om die reden concluderen wij dat (rechts)personen geen rechtsreeks beroep kunnen doen op het Handvest.

- 3.2.4 Dat neemt niet weg dat geprobeerd kan worden – al dan niet via een procedure – om de Nederlandse overheid ertoe te bewegen om de bepalingen van het Handvest na te komen. In dat kader hebben wij ook gekeken naar bijvoorbeeld de ‘Urgenda-zaak’, waarin de Hoge Raad op 20 december 2019 arrest heeft gewezen en de ‘Shell-zaak’ waarin de voorzieningenrechter van de rechtbank Den Haag (in kort geding) op 26 mei 2021 vonnis heeft gewezen.
- 3.2.5 De Hoge Raad heeft zijn oordeel in de Urgenda-zaak, kort gezegd, gebaseerd op het VN-Klimaatverdrag en het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM) en derhalve niet op een handvest. De Voorzieningenrechter in de Shell-zaak heeft haar oordeel gebaseerd op de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm van artikel 6:162 BW (‘onrechtmatige daad’) en deze ingevuld aan de hand van relevante feiten en omstandigheden, de best beschikbare wetenschap over (de aanpak van) gevaarlijke klimaatverandering en de breed gedragen internationale consensus dat mensenrechten bescherming bieden tegen de gevolgen van gevaarlijke klimaatverandering en dat bedrijven mensenrechten moeten respecteren.⁵ De rechter maakt de koppeling naar mensenrechten. Een meer rechtstreeks precedent hebben wij in de rechtspraak niet gevonden.
- 3.2.6 Gelet op het voorgaande verwachten wij dat een beroep op artikel 6:162 BW ten aanzien van uitsluitend het Handvest weinig kans van slagen heeft. In elk geval zal het wiel moeten worden uitgevonden. Mogelijk heeft een beroep op artikel 6:162 BW en/of ander artikel kans van slagen als kan worden aangetoond dat sprake is van schending van een mensenrecht. Er bestaan mensenrechten van beschermde groepen. Dit zijn zogeheten ‘burgerlijke en politieke rechten’, ook wel ‘klassieke mensenrechten’ genoemd. Ook zijn er culturele mensenrechten (bijvoorbeeld het recht om deel te nemen en bij te dragen aan cultuur en het recht om de eigen taal te spreken). Dit zijn zogeheten ‘sociale, economische en culturele rechten’. Ze leggen de nadruk op sociale vaardigheid. Wij hebben – gelet op de beperkte omvang van de opdracht – naar een schending van mensenrechten geen nader onderzoek gedaan. Mogelijk heeft een beroep op artikel 6:162 BW kans van slagen als kan worden aangetoond dat mensenrechten worden geschonden. Deze inschatting is evenwel zeer lastig te maken, omdat – voor zover ons bekend – niet eerder een gerechtelijke procedure is gestart jegens de Nederlandse overheid vanwege schendingen van het Handvest. Bovendien moet in dat geval ook goed worden gekeken naar de relativiteit.
- 3.2.7 Daarnaast merken wij nog het navolgende op. Artikel 16 lid 2 Handvest bepaalt dat wettig opgerichte organen of verenigingen in Nederland de aandacht van de commissie van deskundigen kunnen vestigen op aangelegenheden betreffende de verplichtingen die Nederland op zich heeft genomen ingevolge Deel III van het Handvest. De commissie van deskundigen kan rekening houden met deze informatie bij het opstellen van het rapport dat naar het Comité van Ministers (dat bestaat uit de Ministers van Buitenlandse Zaken van de lidstaten van de Raad van Europa) wordt verstuurd. De organen of verenigingen kunnen ook ver-

---

⁵ Rechtbank Den Haag 26 mei 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:5337, r.o.4.1.3.

klaringen indienen betreffende het door Nederland overeenkomstig Deel II gevoerde beleid.⁶

- 3.2.8 Het Comité van Ministers kan vervolgens aanbevelingen doen aan Nederland, hetgeen zij eerder heeft gedaan. De aanbevelingen van het Comité van Ministers zijn het meest invloedrijke werktuig van het verdrag.⁷ Het verleden heeft uitgewezen dat staten die partij zijn bij het Handvest alert reageren op de aanbevelingen; de aanbevelingen hebben aldus invloed gehad op het beleid van staten.⁸ De stichting Stifting Ried fan de Fryske Beweging kan ons inziens gebruik maken van de route van artikel 16 lid 2 Handvest.

4 Bevindingen: Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden

4.1 Inleiding

- 4.1.1 Het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden is op 1 februari 1995 in Straatsburg tot stand gekomen (hierna: "**Kaderverdrag**").

- 4.1.2 De Nederlandse Staat heeft het Kaderverdrag goedgekeurd bij wet van 2 december 2004.

- 4.1.3 Het Kaderverdrag heeft tot doel minderheden de garantie te geven van gelijke behandeling voor de wet en geeft nationale minderheden het recht op het ontwikkelen van hun eigen cultuur en het behoud van die identiteit, religie, talen en tradities. In Nederland zijn de Friezen nationale minderheden.⁹

- 4.1.4 In de artikelen 6 en 12 t/m 14 Kaderverdrag zijn bepalingen opgenomen omtrent het onderwijs. Op grond van artikel 12 lid 2 Kaderverdrag dient de Nederlandse Staat voldoende mogelijkheden voor de opleiding van leerkrachten en toegang tot leerboeken te bieden en de contacten tussen leerlingen en leerkrachten van de verschillende gemeenschappen te vergemakkelijken. Artikel 14 lid 2 Kaderverdrag luidt als volgt:

"In gebieden die van oudsher of in groten getale worden bewoond door personen die tot nationale minderheden behoren, streven de Partijen ernaar, indien er voldoende vraag naar is, ervoor zorg te dragen, voor zover mogelijk en binnen het kader van hun onderwijsstelsels, dat personen die tot deze minderheden behoren voldoende mogelijkheden hebben om de minderheidstaal te leren of om onderwijs in deze taal te krijgen."

- 4.2 Uit artikel 14 lid 2 Kaderverdrag bevat enkele voorbehouden, maar ook een belangrijke verplichting voor de Nederlandse Staat (voor zover wordt voldaan aan de voorwaarden).

---

⁶ Artikel 16 lid 2 Handvest.

⁷ Aldus het document: "Een stem voor regionale en minderheidstalen", product van het Secretariaat van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden.

⁸ Aldus het document: "Een stem voor regionale en minderheidstalen", product van het Secretariaat van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden.

⁹ Te raadplegen via https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/26389_verdrag_inzake_de.

4.3 Het Comité van Ministers van de Raad van Europa ziet toe op de uitvoering van dit Kaderverdrag door de Verdragsluitende Partijen.¹⁰

4.4 Juridische status Kaderverdrag

4.5 Het Kaderverdrag heeft volgens de (nadere) memorie van antwoord geen rechtstreekse werking.¹¹ Dat het Kaderverdrag geen rechtstreekse werking heeft lijkt ook de volgen uit de preambule van het Kaderverdrag, waarin is bepaald dat de beginselen van het Kaderverdrag zullen worden uitgewerkt in nationale wetgeving en passend overheidsbeleid.

4.6 Dat in beginsel geen sprake is van rechtstreekse werking betekent dat de in het Kaderverdrag opgenomen rechten eerst in de nationale wetgeving dienen te worden geïmplementeerd, voordat minderheden daarop rechtstreeks een beroep kunnen doen. In de nadere memorie van antwoord is daarover verder het navolgende opgenomen:¹²

"Het Kaderverdrag leidt echter niet tot nieuwe rechten voor minderheden. Op pag. 3 van de memorie van toelichting is aangegeven dat het Nederlandse recht thans voldoet aan het in het Kaderverdrag gestelde. Deze conclusie heeft het kabinet getrokken na een onderzoek naar de mogelijke implicaties. Niettemin zijn de in het Kaderverdrag neergelegde beginselen wel juridisch relevant aangezien zij beogen te beschermen tegen intrekking of afzwakking van bestaande wettelijke bepalingen die betrekking hebben op minderheden."

4.7 Wij hebben – gelet op de opvang van de opdracht – niet beoordeeld of het Kaderverdrag (on)voldoende is geïmplementeerd in de nationale wetgeving. Gelet op bovengenoemd citaat (dat afkomstig is uit 2000) lijkt het erop dat het Kaderverdrag niet nader is geïmplementeerd in nationale wetgeving, omdat dit niet nodig werd gevonden. Wij hebben echter zoals gezegd daar geen nader onderzoek naar gedaan.

4.8 Het uiteindelijke oordeel of een bepaling zich leent voor rechtstreekse toepassing, is overigens voorbehouden aan de rechter. Op grond van onder andere de bewoording van een bepaling, kan de rechter in een concreet geval toch tot het oordeel komen dat een bepaling van het verdrag zich leent voor rechtstreekse toepassing; zo zullen bepalingen die zijn geformuleerd als opdracht aan staten zich daartoe minder snel lenen dan bepalingen die zijn geformuleerd als aan individuen toegekende rechten.¹³ De meeste bepalingen van het Kaderverdrag zijn echter als opdrachten aan staten geformuleerd.

4.9 Gelet op het voorgaande concluderen wij vooralsnog dat (rechts)personen geen rechtsreeks beroep kunnen doen op het Kaderverdrag en daarom een beroep op het Kaderverdrag weinig kans van slagen heeft, alhoewel deze inschatting zeer lastig te maken is. Opnieuw omdat – voor zover ons bekend – niet eerder een gerechtelijke procedure is gestart jegens de Nederlandse overheid vanwege schendingen van het Kaderverdrag.

---

¹⁰ Artikel 24 Kaderverdrag.

¹¹ Nadere MvA, *Kamerstukken I*, 2000/01, 26 389, nr. 60 en MvA, *Kamerstukken I*, 2000/01, 26 389, nr. 60

¹² Nadere MvA, *Kamerstukken I*, 2000/01, 26 389, nr. 60.

¹³ Zie ook: MvT, *Kamerstukken II*, 1998/99, 26 389, nr. 3.

5 Conclusie

5.1.1 Op de Nederlandse Staat rust ten aanzien van het behoud van de Friese taal in het onderwijs diverse verplichtingen die zijn neergelegd in het Handvest en Kaderverdrag. De vraag rijst of deze verplichtingen door (rechts)personen kunnen worden afgedwongen.

5.2 Handvest

5.2.1 Wij concluderen dat (rechts)personen – waaronder Stifting Ried fan de Fryske Beweging - geen rechtsreeks beroep kunnen doen op het Handvest en de daarin opgenomen verplichtingen in beginsel niet door (rechts)personen kunnen worden afgedwongen. Wij verwachten daarnaast dat een beroep bij de rechter op artikel 6:162 BW (zoals dat met succes is gedaan in de Shell-zaak) ten aanzien van het Handvest weinig kans van slagen heeft. Mogelijk heeft een beroep op artikel 6:162 BW kans van slagen als kan worden aangetoond dat mensenrechten worden geschonden. Deze inschatting is evenwel zeer lastig te maken, omdat er – voor zover ons bekend – geen rechtstreeks precedent bestaat. Niet eerder is een gerechtelijke procedure gestart tegen de Nederlandse overheid vanwege schendingen van mensenrechten als het gaat om (het behoud van) de Friese taal.

5.2.2 Stifting Ried fan de Fryske Beweging kan op grond van artikel 16 lid 2 Handvest de aandacht van de commissie van deskundigen vestigen op aangelegenheden betreffende de verplichtingen die Nederland op zich heeft genomen ingevolge Deel III van het Handvest. De commissie van deskundigen kan rekening houden met deze informatie bij het opstellen van het rapport dat naar het Comité van Ministers wordt verstuurd. Stifting Ried fan de Fryske Beweging kan ook verklaringen indienen betreffende het door Nederland overeenkomstig Deel II gevoerde beleid.

5.3 Kaderverdrag

5.3.1 Wij concluderen vooralsnog dat (rechts)personen geen rechtsreeks beroep kunnen doen op het Kaderverdrag en de daarin opgenomen verplichtingen in beginsel niet door (rechts)personen kunnen worden afgedwongen. Gelet daarop heeft een beroep bij de rechter op het Kaderverdrag in onze optiek weinig kans van slagen, alhoewel deze inschatting zeer lastig te maken is. Opnieuw omdat – voor zover ons bekend – niet eerder een gerechtelijke procedure is gestart jegens de Nederlandse overheid vanwege schendingen van het Kaderverdrag

Wij vertrouwen erop u hiermee van dienst te zijn geweest. Voor overleg zijn wij uiteraard beschikbaar.

Met vriendelijke groet,

Harm Jan Tulp en Frouke Douma